

МОТИВАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ РЯТУВАЛЬНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ

Ічанська О.М.

Національний авіаційний університет

Досліджено основні копінг-стратегії рятувальників ДСНС України. Встановлено основні мотиваційні установки рятувальників ДСНС. Визначено особливості мотивацій досягнення успіху та уникання невдач у працівників аварійно-рятувальних підрозділів. Проаналізовано кореляції між копінг-стратегією з мотиваційними характеристиками рятувальників. Виявлено мотиваційні детермінанти вибору конструктивних та деструктивних допінг-стратегій у рятувальників ДСНС України.

Ключові слова: копінг-стратегія, установка на результат, установка на процес, установка на свободу, установка на владу, мотивація досягнення успіху, мотивація уникання невдач.

Постановка проблеми. Необхідність аналізу проблематики копінг-поведінки продиктована специфікою поведінки особистості у складних ситуаціях, яка пригнічує провідні форми прояву активності особистості. Стійкий інтерес до даної проблеми обумовлений посиленням негативного впливу природних, екологічних, соціальних та інших несприятливих умов на особистість. У зв'язку з цим особливого значення набуває вивчення психологічних способів оволодіння зі стресом як чинника успішної адаптації в сучасному світі. Копінг-поведінка має на увазі індивідуальний спосіб оволодіння респондентини зі скрутною ситуацією відповідно до її значимості в житті і з особистісно-середовищними ресурсами, які багато в чому визначають поведінку респондентини. Копінг-стратегії – це стратегії дій, що використовуються респондентиною в ситуаціях психологічної загрози. Копінг-поведінка реалізується за допомогою копінг-стратегій.

Актуальність проблеми полягає в тому, що на даний час недостатня теоретична розробка проблеми мотиваційних детермінант копінг-стратегій, зокрема, у працівників екстремальних професій. Отже, висока соціальна значущість вивчення детермінант копінг-поведінки особистості в екстремальних умовах життєдіяльності визначила вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема копінг-поведінки у представників служб ДСНС представлена обмеженою кількістю робіт вчених України та інших країн СНД.

Ашаніна О.М. розробила психологічну концепцію копінг-поведінки співробітників ДПС МНС Росії, що включає принципи, трирівневу структурно-функціональну модель, психологічні механізми, психодіагностичний алгоритм прогнозування копінг-поведінки та технології корекції [1].

Миронець С.М. досліджував негативні психічні стани та реакції, що виникають у працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України під час виконання професійних завдань за реальних умов масштабної надзвичайної ситуації. У дисертаційному дослідженні виявлено особливості розвитку провідних психічних станів і реакцій, а також розроблено рекомендації керівному складу аварійно-рятувального підрозділу, практичним психологам МНС України щодо запобігання негативним психічним станам і реакціям [2].

Садковий В.П. акцентував увагу на вивченні посттравматичних стресових розладів, що виникають у працівників пожежно-рятувальних підрозділів після ліквідації надзвичайних ситуацій. У своїй роботі вчений провів аналіз концептуальних положень щодо врахування негативних психічних станів та реакцій,

що виникають у особового складу, задіяного в ліквідації наслідків надзвичайної події. Крім того, дослідник розробив класифікацію ризиконебезпечних ситуацій, які виникають у діяльності працівників пожежно-рятувальних загонів МНС України [3].

Склень О.І. у власному дисертаційному дослідженні розглянув психологічні особливості базових копінг-стратегій та особистісних копінг-ресурсів працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України, окремо акцентувавши увагу на значущості індивідуально-психологічних властивостей особистості в детермінації адаптивного, псевдоадаптивного й дезадаптивного типів копінг-поведінки даної вибірки. Крім того, вчений проаналізував структуру й особливості прояву базових копінг-стратегій у працівників пожежно-рятувальних підрозділів в залежності від стажу професійної діяльності, що дозволило сформулювати підходи щодо психологічного супроводу діяльності МНС України [4].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Отже, на основі аналізу представлених вище публікацій можна відмітити актуальність вивчення проблематики допінгу для різноманітних категорій співробітників МНС. Привертає увагу наявність декількох підходів до вивчення даної проблематики, зокрема: психологічна концепція копінг-поведінки як поліфункціонального поняття, аналіз емоційних станів при переживанні стресових та кризових ситуацій, особливості прояву посттравматичних стресових розладів, значущість індивідуально-психологічних властивостей особистості в детермінації адаптивного, псевдоадаптивного й дезадаптивного типів копінг-поведінки. Але такий важливий аспект, як мотиваційні характеристики, не представлені в контексті детермінант копінг-поведінки дослідження працівників пожежно-рятувальних загонів МНС України.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення мотиваційних детермінант копінг-стратегій у працівників пожежної охорони. Для виконання поставленої мети та відповідних задань дослідження було використано наступні емпіричні методи та методики: опитувальник «Способи опановуваної поведінки» Лазаруса; опитувальник Хейма для психологічної діагностики опінг-механізмів, Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Погьомкіної; Методика діагностики на мотивацію до успіху Т. Елерса; Методика діагностики на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; пакет програми статистичної обробки даних SPSS10.0 FOR WINDOW'S (критерій Пірсона, регресійний аналіз). Вибірка дослідження включала 50 пожежних-рятувальників Брусилівського та Попільнянського Управління ДСНС України у Житомирській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представимо та проаналізуємо результати дослідження спочатку основних копінг-стратегій пожежних-рятувальників, потім їх мотиваційних характеристик, а основі чого представимо результати математико-статистичної обробки даних.

Таблиця 1
Показники копінг-стратегій у рятувальників за методикою Лазаруса

Шкала	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних (у%)
Конфронтаційний копінг	1	3
Дистанціювання	1	3
Самоконтроль	15	26
Пошук соціальної підтримки	2	6
Прийняття відповідальності	1	3
Втеча – уникнення	8	13
Планування вирішення проблеми	15	26
Позитивна переоцінка	7	10

За результатами копінг-тесту Лазаруса, по 26% досліджуваних обрали такі стратегії виходу з конфлікту, як самоконтроль та планування вирішення проблеми. Досліджувані, що обрали таку копінг-стратегію як «самоконтроль», у разі виникнення стресової ситуації усвідомлюють та оцінюють свою поведінку, починають докладати зусилля для врегулювання своїх почуттів та дій, гальмують внутрішні спонукання, прагнуть регулювати свої почуття і дії.

Респонденти, які обрали «планування вирішення проблеми» як переважачу копінг-стратегію, що становить 26% вибірки, докладають довільні проблемно-фокусовані зусилля зі зміни ситуації, що включають в себе аналітичний підхід до проблеми.

13% опитуваних при стресовій ситуації починають використовувати таку стратегію виходу як «втеча-уникнення», тобто прикладають зусилля, спрямовані на втечу або уникнення проблеми.

Серед досліджуваних 10% обрали таку копінг-стратегію як «позитивна переоцінка». Це свідчить про те, що такі особистості прикладають зусилля зі створення позитивного значення з фокусуванням на зміні та зростанні власної особистості.

Тільки 6% респондентів після стресової ситуації прикладають зусилля в пошуку інформаційної, дієвої та емоційної підтримки з боку оточуючих, починають розширювати свої соціальні зв'язки. І лише по 3% досліджуваних обрали такі копінг-стратегії, як: «конфронтаційний копінг», «дистанціювання» та «прийняття відповідальності». «Конфронтаційний копінг» полягає у застосуванні агресивних зусиль зі зміни ситуації, наявності ворожості та готовності до ризику. «Дистанціювання» має на увазі прояв когнітивних зусиль респондентами з метою відокремитися від ситуації і зменшити її значущість. Респонденти, які обрали таку стратегію «прийняття відповідальності», визнають свою роль та власну активність щодо спроб її вирішення.

Для майже половини респондентів (44%) характерним є когнітивний допінг: досліджувані намагаються аналізувати ту ситуацію, яка відбулась, порівнюючи її з проблемами інших. У них присутні такі стратегії, як: проблемний аналіз, установка на власну цінність та збереження самовладання, від-

носність, надання смислу та релігійність, смиренність, дисимуляція та ігнорування. Такі рятувальники під час стресової ситуації зберігають власний інтелектуальний потенціал, маючи можливість застосувати його для аналізу стресової ситуації, а також пошуку варіантів виходу з неї.

Таблиця 2
Показники типів копінг-стратегій у рятувальників ДСНС за методикою Хайма

Типи копінгів	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних (у%)
Когнітивний копінг	22	44
Емоційний копінг	10	20
Поведінковий копінг	18	36

У 36% опитуваних переважаючим є поведінковий копінг. Він включає в себе такі стратегії: співпраця, оптимізм, компенсація, відволікання, конструктивна активність, активне уникнення та відступ. Досліджувані намагаються або допомагати іншим, або занурюються в улюблену справу, щоб забути про власні проблеми, будь-яким чином уникають розмов або спогадів про те, що трапилось, у тому числі за допомогою алкоголю, заспокійливих засобів. Також респонденти можуть вдаватися до пошуку соціальних контактів, більше спілкуються з тими, хто може їм щось порадити.

І у 10% досліджуваних переважаючим є емоційний опінг. До нього входять такі стратегії: протест та оптимізм, емоційна розрядка та пасивна кооперація, придушення емоцій, покірність, самозвинувачення та агресивність. Це свідчить про те, що респонденти після переживання складної життєвої ситуації, можуть впадати у відчай, стан безнадійності або ставати надто агресивними. Також такі опитувані можуть не проявляти своїх емоцій і подавляти їх в собі, роблячи вигляд, наче нічого не сталося. Вони також можуть почати протестувати проти того, що відбулося та обурюватися щодо несправедливості стосовно них.

Представимо та проаналізуємо результати дослідження респондентів за допомогою методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Потьомкіної.

Таблиця 3
Показники установок на «альтруїзм-егоїзм», «процес-результат» у рятувальників ДСНС за методикою О. Ф. Потьомкіної

Шкала	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних (у%)
Процес	13	26
Результат	7	14
Альтруїзм	20	40
Егоїзм	10	20

Для більшості респондентів характерна мотивація на альтруїзм (40%). Тобто, для таких респондентів характерна наявність такої системи орієнтації ціннісних особистості, при якій центральний мотив і критерій моральної оцінки – це інтереси іншої респондентини або соціальної спільноти. Оскільки мова йде про альтруїстичну установку, можемо визначити, що альтруїзм виступає у ролі особистісно значущої установки, що визначає поведінку особистості в цілому, виявляючись у різних життєвих ситуаціях, включаючи і професійний аспект.

Вдвічі менші показники, 20% опитуваних, представлені за протилежною установкою. В основі е-

істичної установки лежить готовність до прояву поведінки, у якій задоволення особистого інтересу розглядається в якості вищого блага, можливо, навіть ігноруючи або і порушуючи інтереси інших людей або загальний інтерес.

26% досліджуваних в своїй роботі мають установку на процес. Зазвичай респонденти, які більш орієнтовані на процес, менш замислюються над досягненням самого результату, частіше запізнюються зі строками здачі роботи, їх процесуальна спрямованість перешкоджає їх результативності; ними більше керує інтерес до справи, а для досягнення результату потрібно багато рутинної роботи, негативне ставлення до якої вони не можуть подолати.

Лише 14% респондентів свою роботу спрямовують на результат. Дані респонденти виступають як надійні виконавці, можуть досягати результату у своїй діяльності всупереч суєті, перешкодам, невдачам. Водночас вони не завжди зацікавлені у змісті власної діяльності.

Таблиця 4

**Показники установок «свобода-влада»,
«праця-гроші» у рятівників ДСНС
за методикою О. Ф. Потьомкіної**

Шкала	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних (у%)
Праця	7	14
Свобода	32	65
Влада	4	7
Гроші	7	14

У більшій частині респондентів (65%) переважає спрямованість на свободу. Свобода представляє собою форму самовизначення стосовно меж власних можливостей, включаючи суб'єктивне переживання свободи, рефлексію можливості й та обмежень власного Я, здатність реально змінювати, модифікувати, розширювати власні можливості.

По 14% досліджуваних керуються мотивацією на працю та гроші. Зазвичай респонденти, які орієнтуються на працю, весь час використовують для роботи, праця приносить їм більше радощів і задоволення, ніж якісь інші заняття. Орієнтація на гроші може виявлятися як у формі інтересу до виконання завдань як передумови отримання матеріальних ресурсів без втрати установки щодо значимості та важливості самих завдань, або у формі іноді навіть і негативного ставлення до самого завдання.

Та 7% опитуваних орієнтуються на владу, яка може виявлятися як у зрілому підході, де влада виступає не самоціллю, а ресурсом реалізації соціально значимих цілей та завдань.

Проаналізуємо результати дослідження респондентів за допомогою методики Елєрса на досягнення успіху та уникнення невдач.

Таблиця 5

**Показники мотивації досягнення
у рятівників ДСНС**

Шкала	Кількість досліджуваних	Кількість досліджуваних (у%)
Досягнення успіху	27	53
Уникнення невдач	23	47

Згідно з отриманими результатами, трохи більша половина досліджуваних (53%) орієнтована на досягнення успіху. Респонденти, помірно і сильно орієнтовані на успіх, вважають за краще середній рівень ризику. При цьому мотивація до успіху впливає і на надію на успіх: за умови сильної моти-

вації до успіху надії на успіх зазвичай скромніші, ніж при слабкій мотивації до успіху. І навпаки, коли у респондентів є висока мотивація до уникнення невдач (захист), то це перешкоджає мотивацію до успіху – досягненню мети. Трохи менша половина досліджуваних (47%) орієнтовані на уникнення невдач. Респонденти з високим рівнем захисту, тобто страхом перед нещасними випадками, частіше потрапляють в подібні неприємності, ніж ті, які мають високу мотивацію на успіх.

Для математичної обробки результатів використано коефіцієнт кореляції Пірсона. Показники шкали «досягнення успіху» позитивно корелюють з показниками шкали «соціальний контакт» (0,725**). Це говорить про те, що респонденти, які в своїй діяльності орієнтовані на досягнення успіху, в разі виникнення стресової ситуації, починають налагоджувати з багатьма знайомими добрі стосунки і шукають у них підтримки.

Показники шкали «праця» позитивно корелюють з показниками шкали «соціальний контакт» (0,567*). Тобто орієнтовані на працю при стресовій ситуації починають шукати соціальну підтримку від знайомих, близьких людей.

Показники шкали «процес» корелюють з показниками шкали «соціальний контакт» (0,536*). Для даних респондентів характерним є те, що, знаходячись в складній ситуації, вони думають про те, що б на їхньому місці зробили інші, Респонденти впевнені, що знайдуть розуміння та співчуття з боку оточуючих.

Показники шкали «уникнення невдач» негативно пов'язані з показниками шкали «асоціальні дії» (-0,550*). Респонденти, які орієнтовані на уникнення невдачі, не можуть шукати слабкості в інших та використовувати їх на свою користь.

Показники шкали «результат» корелюють з показниками шкали «позитивна переоцінка» (0,515*). Респонденти, які досягають успіху в своїй діяльності всупереч перешкодам чи невдачам, після переживання стресової ситуації можуть знаходити нову віру в щось, змінюються та зростають як особистості.

Показники шкали «альтруїзм» позитивно корелюють з показниками шкали «соціальний контакт» (0,638*) та «пошук соціальної підтримки». Ці опитувані при зустрічі зі стресом не соромляться звертатись за допомогою.

Показники шкали «соціальна підтримка» мають зв'язок з показниками шкали «процес» (0,572*) та «альтруїзм» (0,578*). Респонденти, які орієнтовані на процес та мають альтруїстичні цінності, в разі виникнення стресової ситуації звертаються за допомогою до близьких людей, починають відвідувати багатолюдні місця, де можна поспілкуватися з іншими, поділитися своїми проблемами та вислухати поради від тих, хто вже переживав подібне.

Показники шкали «досягнення успіху» мають позитивну кореляцію з показниками шкали «пошук соціальної підтримки» (0,568*). Рятівники, в яких переважає мотивація на досягнення успіху, не соромляться при необхідності звертатись за допомогою до інших, дотримуються думки про те, що підтримка інших дуже допомагає в складних ситуаціях.

За допомогою даних регресійного аналізу було виявлено мотиваційні детермінанти копінг-стратегій рятувальників ДСНС. На соціальну підтримку впливають наявність у респондентини таких мотиваційних характеристик, як спрямованість на процес роботи та альтруїстичні цінності. На показники шкали «соціальний контакт» мають вплив показники шкали: «мотивація на успіх», «процес», «альтруїзм» та «праця». На показники шкали «пошук соціальної підтримки» впливають показники таких

шкал, як «успіх» та «альтруїзм». На показники шкали «асертивні дії» впливають показники таких шкал: «влада», «гроші». На показники шкали «асоціальні дії» впливає показник шкали «уникнення невдач». На показники шкали «відповідальність» впливає показник шкали «свобода».

Висновки дослідження. За допомогою регресійного аналізу було виявлено мотиваційні детермінанти копінг-стратегій рятувальників ДСНС. Тобто, соціально орієнтовані копінг-стратегії мають рес-

понденти, що характеризуються такими мотиваційними характеристиками, як: мотивація на успіх, установка на альтруїзм. Асоціальний копінг характерний для респондентів з домінуванням мотивації до уникання невдач. Конструктивні копінг-стратегії, що пов'язані з прийняттям відповідальності, позитивно переоцінюють, асертивними діями, навні у респондентів, що мають орієнтацію на свободу, на результат власної діяльності, а також інтерес до влади та грошей як ресурсів їх реалізації.

Список літератури:

1. Ашанина Е. Н. Ведущие копинг стратегии и психодиагностические технологии оценки и прогноза копинг поведения сотрудников МЧС России // Вестник психотерапии. – 2007. – № 24(29). – С. 30-33.
2. Миронець С. М. Негативні психічні стани та реакції працівників аварійно-рятувальних підрозділів МНС України в умовах надзвичайної ситуації: Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 / С. М. Миронець; Ун-т цив. захисту України. – Х., 2007. – 22 с.
3. Садковий Володимир Петрович. Особливості прояву пост травматичних стресових розладів у працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: Дис. ... канд. наук: 19.00.09. – 2005.
4. Склень Олексій Іванович. Психологічні особливості поведінкових стратегій подолання стресу в професійній діяльності працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: Дис. ... канд. наук: 19.00.09. – 2008.

Ичанская Е.М.

Национальный авиационный университет

МОТИВАЦИОННЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ КОПИНГ-СТРАТЕГИЙ СПАСАТЕЛЕЙ ГСЧС УКРАИНЫ

Аннотация

Исследованы основные копинг-стратегии спасателей ГСЧС Украины. Установлены основные мотивационные установки спасателей ГСЧС. Определены особенности мотивации достижения успеха и избегания неудач у работников аварийно-спасательных подразделений. Проанализированы корреляции копинг-стратегий с мотивационными характеристиками спасателей. Выявлены мотивационные детерминанты выбора конструктивных и деструктивных копинг-стратегий у спасателей ГСЧС Украины.

Ключевые слова: копинг-стратегия, установка на результат, установка на процесс, установка на свободу, установка на власть, мотивация достижения успеха, мотивация избегания неудач.

Ichanska O.M.

National Aviation University

MOTIVATIONAL DETERMINANTS COPING STRATEGIES RESCUERS BFNC UKRAINE

Summary

In the work are investigated the basic coping strategies of rescuers of Public Service Emergency Situations (PSES) of Ukraine. The main motivational installations of rescuers of PSES are established. Features of motivation of achievement of success and avoiding of failures at employees of rescue divisions are defined. The analysis of correlation of coping-strategy with motivational characteristics of rescuers is carried out. Motivational determinants of a choice of constructive and destructive coping-strategy of rescuers of PSES of Ukraine are revealed.

Keywords: coping-strategy, installation on result, installation on process, installation on freedom, installation on the power, motivation of achievement of success, motivation of avoiding of failures.